

102/1
KISWAHILI
Karatasi ya 1
INSHA
Nov. 2016
Muda: Saa 1¾

THE KENYA NATIONAL EXAMINATIONS COUNCIL
Kenya Certificate of Secondary Education
KISWAHILI
Karatasi ya 1
INSHA
Muda: Saa 1¾

Maagizo

- (a) *Andika insha mbili. Insha ya kwanza ni ya lazima.*
- (b) *Kisha chagua insha nyingine moja kati ya hizo tatu zilizobakia.*
- (c) *Kila insha isipungue maneno 400.*
- (d) *Kila insha ina alama 20.*
- (e) *Kila insha lazima iandikwe kwa lugha ya Kiswahili.*
- (f) *Insha zote sharti ziandikwe katika kijitabu cha majibu ulichopewa.*
- (g) *Karatasi hii ina kurasa 2 zilizopigwa chapa.*
- (h) *Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.*

1 Lazima

Wewe ni katibu wa kamati inayochunguza jinsi ya kupambana na tatizo sugu la dawa za kulevya. Andika ripoti ukitoa mapendekezo ya kamati.

2 “Utalii una faida nyingi kuliko madhara nchini Kenya.” Jadili.

3 Andika insha inayobainisha maana ya methali: Chombo cha kuzama hakina usukani.

4 Tunga kisa kitakachomalizika kwa:

“Niligugumia ile chupa ya maji kwa pupa. Sikuamini kuwa kiu yangu ingekatika. Baada ya kumaliza kunywa maji yote, ndipo nilipotambua kwa kweli kuwa maji ni uhai.

HUU NDIO UKURASA WA MWISHO ULIOPIGWA CHAPA.

102/2
 Karatasi ya 2
 LUGHA
 Nov. 2016
 Muda: Saa 2½

Sahihi ya Mtahiniwa

Tarche

THE KENYA NATIONAL EXAMINATIONS COUNCIL
 Kenya Certificate of Secondary Education
KISWAHILI
 Karatasi ya 2
 LUGHA
 Muda: Saa 2½

Maagizo

- (a) Andika jina lako na nambari yako ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- (b) Tia sahihi yako kisha uandikwe tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- (c) Jibu maswali yote.
- (d) Majibu yote yaandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu hiki cha maswali.
- (e) Majibu yote **lazima** yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.
- (f) Usitoe ukurasa wowote kutoka kweye kijitabu hiki.
- (g) **Karatasi hii ina kurasa 10 zilizopigwa chapa.**
- (h) **Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.**

Kwa matumizi ya mtahini pekee

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
Jumla	80	

1 **UFAHAMU: (Alama 15)**

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Ulimwengu unatakiwa kuzua mbinu za kulitatua tatizo la ufukara ambao ni kikwazo kikuu cha juhudi za maendeleo. Ufukara unayakabili mataifa mengi yanayoendelea na kuyatosa kwenye shida nyingi huku mataifa ya magharibi yakizidi kupiga hatua kubwa za kimaendeleo. Tofauti iliyopo kati ya mataifa yanayoendelea na yaliyoendelea inaendelea kuongezeka kila siku.

Miongoni mwa sababu zinazochangia katika ufukara huu ni pamoja na ufisadi, uongozi mbaya, **turathi za kikoloni** na uchumi unaotegemea kilimo ambacho hutegemea mvua isiyoweza kutabirika. Vilevile, mataifa yanayoendelea yana idadi kubwa ya watu inayoupiku uwezo wa mataifa husika. Pamoja na haya, mataifa haya hayana uwezo wa kuwakomboa raia wake kutoka katika lindi la umaskini huu unaokithiri. Ukosefu wa elimu na nafasi adimu za kazi huchangia pia katika tatizo hili.

Ni wazi kuwa ufukara una athari hasi kote ulimwenguni. Aghalabu, ufukara huchipuzi matendo mabaya. Ni rahisi kuwashawishi wananchi maskini kushiriki katika uhalifu ili kujinasua kutoka kwenye lindi la kimaskini. Udhaifu huu huweza kuzaa mbegu ya **kuatika** maovu ya kila aina ukiwemo ugaidi.

Mataifa yaliyoendelea yanatakiwa **kuyaburairi** madeni yanayoyadai mataifa yanayoendelea kama njia moja ya kupambana na ufukara. Mataifa haya maskini hutumia asilimia kubwa ya mapato ya kitaifa kuyalipia madeni haya. Hali hii imeyafanya mataifa haya kushindwa kujikwamua kutoka kwenye minyororo ya ufukara. Njia nyingine ya kuyasaidia mataifa haya ni kukubali kutoa ruzuku za kimaendeleo badala ya mikopo kwa nchi husika.

Mataifa yanayoendelea nayo yanatakiwa kuchukua hatua katika kuwanusuru raia wake kutoka kwenye dhiki hii. Ni sharti yaibuke na mikakati kabambe ya kupambana na ufukara. Itakuwa na faida kubwa iwapo mataifa haya yataunda sera zinazotambua ufukara kama tatizo kuu linalozikabili na kuweka mikakati ya kuwaokoa raia wake kutoka kwenye tatizo hili. Pamoja na mikakati hii ni kuzalisha nafasi za kazi, kuimarisha miundo msingi, kuendeleza elimu inayolenga kutatua matatizo maalumu katika jamii na kupanua viwanda. Kuna pia haja ya viongozi kuwa waangalifu ili mfumo wa soko huru ambao unaendelezwa na mataifa yaliyoendelea usiishie kuwa chanzo cha kufa kwa viwanda asilia. Maamuzi yote ya sera za kiuchumi sharti yauzingatie uhalisia wa maisha ya raia wa mataifa haya.

- (a) Eleza athari za madeni kwa nchi zinazoendelea. (alama 2)
- (b) Kwa nini umaskini unatawala mataifa yanayoendelea? (alama 4)
- (c) Mwandishi anatoa mapendekezo yapi kwa mataifa yanayoendelea katika kutatua tatizo la ufukakra? (alama 4)
- (d) Mfumo wa soko huru una mathara gani kwa mataifa yanayoendelea? (alama 2)

- (e) Taja visawe vya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika kifungu. (alama 3)
- (i) turathi za kikoloni
 - (ii) kuatika
 - (iii) kuyaburai

2 MUHTASARI: (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Taifa huundwa na watu wanaoishi katika nchi moja na wanaojitambua kisiasa kama watu walio na mwelekeo, maono na hatima sawa. Utaifa hujengwa kwenye misingi ya mapenzi kwa nchi. Utambuzi wa cheo, eneo, hadhi, rangi na hata makabila wanakotoka raia wa taifa moja si chanzo cha kuwatanganisha.

Nchi moja huweza kuundwa na watu walio na tofauti chungu nzima zikiwemo tofauti za kikabila, kitabaka na kimawazo. Hata hivyo, watu hawa huwa na kitu mfano wa gundi kinachowaunganisha na kuwafanya kuonea fahari nchi yao. Watu hao huwa na falsafa na imani sawa kama taifa inayoashiriwa hasa na wimbo wa taifa. Hata hivyo haya yote hayawezi kuwafikia katika kiwango cha kuunda taifa.

Uzalendo ndio mhimili mkuu wa utaifa. Uzalendo ni mapenzi aliyo nayo mtu kwa nchi yake. Mapenzi haya humwongoza mtu katika mawazo yake, itikadi yake, matendo yake, matamania yake na mkabala wake kuhusu nchi na hatima ya nchi yake. Mzalendo hawezi kushiriki katika matendo yanayoweza kuiletea nchi yake maangamizo kwa vyovyote vile.

Mzalendo huongozwa na mwenge wa wema. Mzalendo hawezi kushiriki kwenye shughuli zozote zinazohujumu mshikamano wa kitaifa. Yeye hatawaliwi na ubinafsi wa kutaka kufaidi nafsi yake na ya jamii yake finyu. Matendo yake yote huongozwa na ari ya kuiboresha nchi yake. Anayeipenda nchi yake hujiepusha na ulafi wa kujilimbikizia mali. Yuko radhi kuhasirika mradi taifa lake linufaike.

Utaifa ni mche aali unaopaliliwa kwa uzalendo, kuepuka uchu wa nafsi na taasubi hasi zikuwepo za kikabila na ubinafsi. Hali hii inapofikiwa, hatima ya taifa na mustakabali wa raia wake huwa wenye matumaini makubwa.

(a) Kwa maneno 40 – 50 dondoa sifa kuu za utaifa.

(alama 6, 1 ya mtiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

Nakala safi

.....

.....

.....

.....

.....

(b) Ni nini misingi ya kutathmini mzalendo? (maneno 60 – 70) (alama 9, 1 ya mtiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Nakala safi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3 MATUMIZI YA LUGHA: (alama 40)

(a) Tumia nomino yoyote katika ngeli ya I – I kutunga sentensi. (alama 1)

.....

.....

.....

.....

.....

(b) (i) Nini maana ya silabi. (alama 2)

.....

.....

(ii) Tunga neno lenye muundo huu wa silabi:
Irabu + konsonanti + konsonanti + irabu.

.....

.....

.....

.....

.....

(c) Tunga sentensi hii upya kwa kufuata maagizo:
Wasichana wanaingia darasani kwa haraka. (Andika kinyume chake). (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

- (d) Tambua kiambishi awali na tamati kati neno: Alalaye (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

- (e) Ainisha vivumishi katika sentensi hii. Mzee mwenyewe ni mkongwe na amepewa zawadi kwa kuwa shamba lake lilitoa mazao mengi. (alama 4)

.....

.....

.....

.....

.....

- (f) Askari wasipopiga doria wala kushirikiana na raia hawatakuwa wametuhakikishia usalama. (yakinisha sentensi hii) (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

- (g) “Shughuli yetu itakamilika kesho”, mama alimwambia mwanaye Juma (Andika katika usemi wa taarifa). (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

- (h) Changamua sentensi ifuatayo kwa kielelezo cha matawi. Mpira ulichezwa tulipokuwa tukipika. (alama 3)

.....

.....

.....

- (i) Dhihirisha matumizi matatu tofauti ya kimaana yatakayotokea kitenzi “ona” kikinyambuliwa katika kirai hiki “ona ndoto”. (alama 3)

.....

.....

.....

.....

.....

- (j) Eleza matumizi ya hali za “ka” na “hu” katika sentensi zifuatazo:

- (i) Balozi huja hapa kila mara. (alama 1)

.....

.....

.....

.....

.....

(ii) Mpishi alipika, akapakuwa na akagawa chakula. (alama 1)

.....

.....

.....

.....

.....

(k) Eleza maana mbili zinazojitokeza katika sentensi:
Tuliitwa na baba. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

(l) Akifisha:
Shangazi alimwambia mwanawe njoo nikupeleke kwenu jioni motto aliuliza kwetu wapi? (alama 4)

.....

.....

.....

.....

.....

(m) Eleza matumizi mawili ya kiambishi –ji-

(alama 2)

(i)
.....
.....
.....
.....

(ii)
.....
.....
.....
.....

(n) Tunga sentensi hii upya kwa kutumia visawe vya maneno yaliyopigwa mstari. (alama 3)

Kiambaza kilimumiza ghulamu alipokuwa akipanda.

.....
.....
.....
.....
.....

- (o) Tumia kitenzi “Fa” katika sentensi kuonyesha mazoea. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

- (p) Ainisha vihusishi katika sentensi ifuatayo:
Babu alifika mapema kuliko wote halafu akaondoka. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

- (q) Tumia kitenzi “tafakari” kama nomino katika sentensi. (alama 1)

.....

.....

.....

.....

.....

- (r) Andika upya sentensi ifuatayo kwa kutumia viwakilishi badala ya nomino zilizopigwa mstari. Mwanamziki ataembelea mji. (alama 1)

.....

.....

.....

.....

.....

4 **ISIMUJAMII** (Alama 10)

Kwa kutoa mifano maridhawa, eleza kaida zozote tano ambazo matumizi ya lugha hutegemea katika jamii.

HUU NDIO UKURASA WA MWISHO ULIOPIGWA CHAPA.

Name Index Number

102/3
KISWAHILI
Karatasi ya 3
FASIHI
Nov. 2016
Muda: Saa 2½

Candidate's Signature

Date

THE KENYA NATIONAL EXAMINATIONS COUNCIL
Kenya Certificate of Secondary Education
KISWAHILI
Karatasi ya 3
FASIHI
Muda: Saa 2½

Maagizo

- (a) Jibu maswali **manne** pekee.
- (b) Swali la **kwanza** ni **lazima**.
- (c) Maswali hayo mengine matatu yachaguliwe kutoka sehemu nne zilizobaki; yaani: Riwaya, Tamthilia, Ushairi na Fasihi Simulizi.
- (d) Usijibu maswali **mawili** kutoka **sehemu moja**.
- (e) Majibu yote **lazima** yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.
- (f) Majibu yote **sharti** yaandikwe kwenye kijitabu cha majibu ulichopewa.
- (g) **Karatasi hii ina kurasa 7 zilizopigwa chapa.**
- (h) **Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.**

SEHEMU A: HADITHI FUPI**K. Walibora na S. A. Mohamed:** *Damu Nyeusi na Hadithi Nyingine***1. Lazima**

Jadili maudhui ya elimu kwa mujibu wa “Kanda la Usufi”, “Shaka ya Mambo” na “Tazama na Mauti”.

(Alama 20)

SEHEMU B: RIWAYA**K. Walibora:** *Kidagaa Kimemwozea**Jibu swali la 2 au la 3*

2. Fafanua mjukumu ya elimu na dini katika jamii kwa mujibu wa riwaya: Kidagaa Kimemwozea. (Alama 20)
3. “Wasemao husema, atafutaye hachoki.”
- (a) Fafanua muktadha wa dondoo hili. (Alama 4)
- (b) Kauli hii ina maana gani kwa mujibu wa muktadha huu. (Alama 2)
- (c) Jadili umuhimu wa kinachotafutwa katika riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (Alama 14)

SEHEMU C: TAMTHILIA**T. Arege:** *Mstahiki Meya**Jibu swali la 4 au la 5*

4. “Anwani Mstahiki Meya ni kinaya.” Jadili ukweli wa kauli hii kwa kurejelea tamthilia. (Alama 20)
5. “...dawa ya adui ni kummegea unachokula.”
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (Alama 4)
- (b) Jadili jinsi dawa inayorejelewa inavyozorotesha hali katika mji wa Cheneo. (Alama 16)

SEHEMU D: USHAIRI*Jibu swali la 6 au la 7*

6. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Kilio cha Lugha

Ni wimbo najiambia, nijiliwaze
Sina wa kusaidia, **nasongwa** sina nafasi
Kiwa kwetu naumia, kwengine si mahususi
Lugha ya mtu mweusi, Kiswahili chalilia.

Wataalamu ni nani, mulipo mwaninyanyasa
Hamna nami imani, wala kupanga siasa,
Mwasema sayansini, siku ningalitosa,
Mwanambia nikotosa, kuiva sijafika.

Ela muelewe sana, Maamuma na Imamu,
Mulipokuwa vijana, kwenu nilikuwa timamu,
Sasa mumesoma sana, mwaniona ni haramu,
Mujue kuwa dawamu, utumwa mwauidhia.

Mzaliwapo mwalia, 'maa', maneno ya kwanza,
Lugha munayokulia, ya mama zetu ya kwanza,
Wa lugha muwedoria, muweze na kuikuza,
Sio kujipendekeza, uzungu kuigiza.

Majira ya ukoloni, ukombozi kusambaza,
Lugha mulithamini, Kiswahili kufukiza,
Hata kule risavuni, kizungu hanikuwaza,
Sasa mbona mwanibeza, mbali mwanitupilia?

Sayansi sio asili, msamiatiwe sinao,
Sayansi yataka mbali, msamiati ni wa hao
Nitakuwa Kiswahili, kiomba majina yao
Lugha kujikuza kwao, huomba linalofaa.

Enyi viongozi wetu ipangeni nadharia,
Kujenga siasa yetu, tuzidi kuwa huria
Lugha hata 'mbusha watu, tuche **kuriaria**,
Sifa ni kwa chake mtu, cha mwenzi hutoringia.

Utajiri wangu hasa, nikiwatajia wote,
Msamiati huwa, ni wa Afrika yote,
Na methali za kuasa, nahau na ngeli zote,
Na nisemwapo popote, ujumbe hukamilika.

Afrika ndipo petu, pa wabantu halisi,
 Baba na mama ni Bantu, shina la wangu ukwasi,
 Warabu na wengi wetu, sio wangu **Adinasi**
 Kwao 'meomba kiasi, ili kujizidisha.

Mfumo mpya hongera, wa elimu humu Kenya,
 Lugha takuwa imara, ukabila tutafinya,
 Kiswahili ni ibara, kila mtu kiimanya,
 Methali imetuonya, mtumwa si mwasilia.

Tamati lugha yalia, yabaguliwa bayana,
 Kukua imeridhia, msamiati kufana,
 Wengine wataijulia, kwa marefu na mapana,
 Lugha yenu ya maana, mwaipuuza yalia.

- (a) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu. (Alama 2)
- (b) Kwa kutoa hoja **nne**, eleza kwa nini shairi hili likaitwa kilio cha lugha. (Alama 4)
- (c) Andika ubeti wa tatu kwa lugha ya nathari. (Alama 4)
- (d) Eleza toni ya shairi hili. (Alama 2)
- (e) Tambua uhuru wa kishairi uliotumiwa kwa kurejelea mifano **mitatu**. (Alama 3)
- (f) Bainisha nafsineni katika shairi. (Alama 2)
- (g) Eleza maana ya maneno yafuatayo kwa mujibu wa shairi. (Alama 3)
- (i) nasongwa
- (ii) kuriaria
- (iii) adinasi

7. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

T. Arege: Barabara

Barabara bado ni ndefu
Nami tayari nimechoka tiki
Natamani kuketi
Ninyooshe misuli
Nituliza akili.

Lakini

Azma yanisukuma
Mbele ikinihimiza kuendelea
Baada ya miinuko na **kuruba**
Sasa naona unyoofu wake
Unyoofu ambao unatisha zaidi.

Punde natumbukia katika shimo
Nahitaji siha zaidi ili kupanda tena
Ghafla nakumbuka ilivyosema
Ile sauti zamani kidogo
"Kuwa tayari kupanda na kushuka."

Ingawa nimechoka
Jambo moja li dhahiri
Lazima nifuate barabara
Ingawa machweo yaingia
Nizame na kuibuka
Nipande na kushuka.

Jambo moja nakukumbukia: Mungu
Je, nimwombe tena? Hadi lini?
Labda amechoshwa na ombaomba zangu
Nashangaa tena!

Kitu kimoja nakiamini
Lazima niendeleo kijitahidi kwa kila hatua mpya
Nijikokote kuiandama hii **barabara yenye ukungu**
Nikinaswa na kujinasua
Yumkini nitafika mwisho wake
Ingawa wangu mwisho haitauwahi kabla.

- (a) Eleza toni ya shairi hili.

(Alama 2)

- (b) Tambua nafsineni katika shairi hili. (Alama 2)
- (c) Mshairi ana maana gani anaposema “Kuwa tayari kupanda na kushuka” katika ubeti wa tatu? (Alama 2)
- (d) Fafanua tamathali **tano** za usemi zilizotumiwa katika shairi hili ukizitolea mifano mwafaka. (Alama 10)
- (e) Eleza ujumbe unaojitokeza katika ubeti wa **tano** wa shairi hili. (Alama 2)
- (f) Eleza maana ya: (Alama 2)
- (i) kuruba
 - (ii) barabara yenye ukungu

SEHEMU E: FASIHI SIMULIZI

8. (a) Kwa kutumia mifano mwafaka eleza majukumu **matano** ya nyimbo katika jamii. (Alama 10)
- (b) Ili kuweza kufanikisha uwasilishaji wa utanzu wa nyimbo kwa hadhira eleza mambo anayohitaji mwimbaji. (Alama 10)

HUU NDIO UKURASA WA MWISHO ULIOPIGWA CHAPA.